

'L'Atlàntida', reflatada

JORDI CASTELLANOS

Avui, 12.12.2002

Jacint Verdaguer, *L'Atlàntida*. A cura de Pere Farrés. Eumo Editorial / Societat Verdaguer. Vic, 2002.

No sé quantes coses restaran, posem que dintre de vint anys, de les celebracions d'aquest Any Verdaguer. Moltes hauran estat efímeres (i efímeres no vol dir innecessàries) o simplement hauran servit aquest joc continu d'actualització dels coneixements i de relectura que forma part del funcionament literari normal (o, si es vol, d'allò que de normal té el nostre funcionament literari). Dintre d'uns quants anys hauran passat a formar part del pòsit cultural del país. Però si alguna cosa sembla que ha de convertir aquest any 2002 en una fita una mica més permanent, si alguna cosa és capaç de desafiar l'inexorable pas del temps, són les edicions de les obres de Verdaguer i, d'entre aquestes, les edicions crítiques, sempre que es converteixin en un punt de referència en el procés de coneixement de l'obra verdagueriana. Aquest és el cas de la de *L'Atlàntida*, publicada dins la col·lecció *Jacint Verdaguer. Obra completa*, que, lentament i amb un rigor modèlic, està portant a terme la Societat Verdaguer en col·laboració amb Eumo Editorial. Coincideix, a més, amb el 125è aniversari de la primera edició de l'obra. El responsable n'és Pere Farrés, un estudiós que, sense estridències de cap mena, fa molts anys que treballa sobre i a l'entorn del poema. Cal fer constar, a més, que en aquest cas, a l'edició s'hi ha sumat la col·laboració de l'Ajuntament de Folgueroles, conscient que aquesta era una fita important, si no la més important, de les que podien fer-se amb motiu de l'efemèride.

Voldria assenyalar, en primer lloc, quin és el sentit d'una edició crítica perquè, tot i que no té gaires secrets, tinc la impressió que de vegades s'oblida: es tracta d'establir, de fixar, des de la perspectiva d'avui, el text original, tal com va deixar-lo l'autor. Cal, doncs, netejar-lo d'errors, d'intervencions alienes i acostar-lo a l'actualitzat. Això, que sembla fàcil, resulta de vegades complicadíssim, tant, que en aquest camp els erudits, del nostre país, del veí i d'altres més allunyats, no sempre es posen d'acord. Quin ha de ser el text de referència? S'acostuma a dir que ha de ser el darrer que va poder veure l'autor, però això no sempre és senzill perquè en una edició hi intervenen moltes mans i moltes circumstàncies. A més, quan trobem correccions manuscrites, de vegades errades, s'han d'introduir? Fins on ha d'arribar l'actualització ortogràfica? Què cal fer quan l'ortografia pot afectar la prosòdia? I la puntuació? Normalment s'apliquen els criteris actuals, però quan l'autor puntua amb uns criteris propis, és just retocar-los? És a dir, es facilita la comprensió actual del text en retocar la puntuació? Tot això forma part d'una de les branques més centrals dels estudis filològics i són aspectes que han estat debatuts una i mil vegades, però mai no tenen una solució mecànica, fixa, perquè cada text, cada autor, apareix envoltat de circumstàncies diferents.

A més, per edició crítica acostumem a entendre, també, aquelles que ens expliquen la gènesi del text, és a dir, que incorporen allò que anomenem *variants*, les diferents solucions textuais, sobretot lèxiques, que han anat apareixent en el procés creatiu. L'apartat de variants és el que espanta el lector normal, perquè li sembla un autèntic jeroglífic. Però és una peça imprescindible per a l'estudiós o l'interessat perquè li proporciona de forma sintètica i sistemàtica una ingent quantitat d'informació. En l'edició que ens ocupa, les variants provenen de la sèrie de manuscrits coneguts de l'obra d'ençà que aquesta es dona per acabada (el manuscrit 374-I de la Biblioteca de Catalunya) fins a les edicions fetes en vida del poeta. Això permet descobrir les vacil·lacions i les solucions verdaguerianes, uns aspectes bàsics per al seu estudi. Un estudi que es desplega en una altra sèrie paral·lela de notes explicatives i, òbviament, en l'extens pròleg, en el qual, tal com és habitual a la sèrie, s'analitza la gènesi, les fonts i la recepció de l'obra; s'apunten elements per a l'anàlisi literària i lingüística i s'estableixen els criteris de l'edició, de manera que cada solució particular als problemes que presenta el text siguin sempre ben clares i obeeixin a criteris generals. Si la feina és ben feta en tot aquest procés, el resultat és útil i fiable. De fet, l'edició crítica ha de proporcionar a l'estudiós tota la informació que es desprèn dels manuscrits. Li ha d'evitar, doncs, d'haver de recórrer, ell personalment, a les versions primitives, perquè ja ho té tot a peu de pàgina i presentat per un especialista. Per tant, les principals virtuts d'una edició d'aquesta mena han de ser la claredat i la fiabilitat. De manera que, posem per cas, sigui possible discrepar de les solucions adoptades per l'editor a partir de la mateixa informació que aquest proporciona. Feina humil i abnegada, doncs, aquella que, quan és ben feta, s'ofereix públicament fins i tot per a la discrepància! Però també, per al lector, per al lector normal que el que vol és llegir un text net i clar, l'edició crítica li ha de facilitar el camí. Amb l'ajuda, si la vol prendre, de les notes explicatives.

Doncs bé: a parer meu, l'edició de Pere Farrés és, en tots aquests aspectes, modèlica. Les vuitanta-vuit pàgines de l'estudi preliminar ens situen davant de *L'Atlàntida* a partir dels nombrosos estudis que s'han dedicat a l'obra en aquests darrers anys; s'hi analitza el procés d'escriptura, les fonts, la significació de

l'obra. I s'apunta tota una sèrie d'elements per a una anàlisi literària, un aspecte tot just insinuat (la magnífica anàlisi del personatge d'Hesperis) i que ens hauria agradat que fos encara més extens. L'editor ha tingut, en aquests darrers anys, un paper importantíssim en l'anàlisi d'aquests materials: es va doctorar amb l'estudi i edició del *Colom*, el poema prosificat que és a l'origen de *L'Atlàntida*, i ha publicat diversos estudis sobre el poema a l'*Anuari Verdaguer*. No ha acabat la feina, perquè l'edició que comentem, tal com ha estat concebuda, n'exigeix una altra, la del manuscrit de Vic del 1868, el que contindria la primitiva versió de l'obra, avui reconeguda com un poema acabat, *Espanya naixent*. Ens cal això, justament, per entendre tot el cicle literari que envolta el poema i, amb ell, l'especificitat d'aquesta edició.

No és aquesta la primera vegada que es porta a terme una edició crítica de *L'Atlàntida*. Fins ara, l'edició de referència era la que Eduard Junyent i Martí de Riquer van fer el 1946, publicada per l'Ajuntament de Barcelona. Va ser una edició importantíssima per molts motius: sortia de les instàncies oficials, quan pesaven totes les restriccions en l'edició de llibres catalans, però els editors Junyent i Riquer van saber reconvertir l'intent de manipulació, d'apropiació oficial de l'autor amb motiu del centenari del seu naixement, en una reivindicació de la seva importància literària, en tractar-lo com un clàssic i elevar-lo a referent cultural ineludible. L'edició reproduïa, sense actualitzar-ne l'ortografia (¿s'hi van veure obligats?), la primera edició en llibre de l'obra (1878) i establia les variants a partir del manuscrit de Vic del 1868 (l'anomenat *manuscrit de can Tona*), del que presumptament va ser presentat als Jocs Florals el 1877 i de l'edició dins l'*Anuari* corresponent. Aquest mateix 2002 ha aparegut una altra edició crítica preparada per Narcís Garolera, que es presenta com a *complementària* de la de Junyent-Riquer perquè, partint del text de l'edició del 1886, amb la regularització de l'ortografia i de la puntuació (amb algunes particularitats), incorpora les variants de l'esmentada edició crítica i de les dues aparegudes encara en vida del poeta, la del 1897 i el 1902, sobre les quals pesen alguns dubtes (que el mateix editor reconeix) a l'entorn de la intervenció de Verdaguer.

Pere Farrés replanteja de cap i de nou les bases sobre les què s'ha de fonamentar una edició crítica de *L'Atlàntida*. Els estudis de Josep Maria de Casacuberta, de Maria Condeminas i els del mateix Farrés sobre el procés de redacció de l'obra obligaven a tornar als manuscrits, però ara amb el camp molt més desbrossat. No es tractava de revolucionar res, sinó, simplement, de tornar a fonamentar un edifici que cada vegada puja més amunt. Amb la decisió de prescindir del material manuscrit anterior al 1877 s'evita el problema de l'edició de Junyent-Riquer: que pràcticament tot el manuscrit de can Tona anés en nota com a variant. Tan *variant* que és preferible considerar-la una altra cosa, un poema autònom que serà editat com a tal. Aclarit això, el punt de partida són els dos manuscrits de la Biblioteca de Catalunya que contenen l'obra acabada, amb altres manuscrits parcials (del pròleg, de les notes i, entre d'altres, el del *Cor d'illes gregues*) i algun fragment editat amb anterioritat. El text bàsic és el de l'edició del 1886, l'últim que sabem positivament que Verdaguer va revisar, tot i que Farrés accepta alguna solució de les edicions posteriors. Tot això ens és minuciosament explicat al pròleg i cada solució adoptada és perfectament raonada, amb la qual cosa l'obra compleix amb allò que ha de tenir tota edició crítica perquè sigui útil: la claredat i la fiabilitat.

Farrés, per exemple, decideix regularitzar del tot (a parer meu, és el que calia fer) l'ortografia, "sense modificar la fonètica, la morfologia ni la sintaxi", tot i reconèixer les habituals i inevitables vacil·lacions de l'autor. I, pel que fa a la puntuació, respecta l'opció de Verdaguer d'utilitzar-la amb una funció prosòdica (comes al final de vers o a mitja estrofa); pel que fa a la resta, adopta les solucions actuals i, quan hi ha motius clars, refà la lliçó verdagueriana (IX, 180). Introdueix alguns canvis morfològics, com ara *coronar-la* per *coronar-lo* (VI, v. 205) i *la lleva* per *lo lleva* (IX, v. 31). Tinc, però, els meus dubtes en algun d'aquests canvis: en el primer dels esmentats, per exemple, l'antecedent (potser una mica forçat) podria ser *paret* i, en aquest cas, el femení estaria justificat; tampoc el *ses* per *sos* (IX, v. 221) no és clar, atès que l'edició del 1886 opta pel masculí. Són dubtes, però, que puc exposar perquè la mateixa edició em permet de formular-los. I això demostra que és una edició ben feta. Els follets, però, de la impremta i/o dels ordinadors sempre han de treure el nas per alguna banda (sortosament, encara treballen per anar donant feina als filòlegs) i, en aquest cas, s'obliden de consignar una petita variant (*contar-ho/contar-t'ho*, IX, v. 151) i la crida d'una nota (la primera del X, al v. 79). Són coses tan petites que no treuen mèrit a un llibre que s'ha ofert generosament amb tot el rigor.

L'Atlàntida és, potser, la referència més important de tota la literatura catalana de tots els temps. Encarar-s'hi per fer-ne l'edició crítica tal com ho ha fet Pere Farrés és tot un repte. Haver-ho fet amb respecte i admiració, és tot un mèrit. I donar-nos un text net, clar, per al lector d'avui, un motiu per estar-li agraïts. També per al lector no especialitzat, que hi troba a peu de pàgina unes notes que li van aclarint conceptes. Ningú no hauria de tenir por de llegir una edició crítica quan és ben feta. Convido els lectors a comprovar-ho.